Mats Arvidson, Ursula Geisler
och Kristofer Hansson

Inledning:
Kulturvetenskapliga perspektiv på kris

Dagligen rapporterar massmedia om olika kriser: ekonomiska kriser, långdragna konflikter och länder som hamnat i förhandlingskriser, politiska ledare som handlat tvivelaktigt och försatt sitt parti eller sitt land i kris, kändisar som intervjuas om sina senaste kriser mitt i livet. Det framstår emellanåt närmast som om vi idag befinner oss mitt i krisernas tid. Det korta 1900-talet vittnar om krisernas ständiga närvaro: börskraschen 1929, finanskrisen 1931, oljekrisen 1973, finans- och fastighetskrisen under 1990-talet, IT-bubblan omkring 2000, för att nämna några. I själva verket är kris som fenomen och begrepp varken något unikt för vår egen samtid eller för 1900-talet. Digerdöden vid mitten av 1300-talet, de så kallade tulpaninvesteringarna i Amsterdam under 1600-talet, spekulationsbubblorna i England och Frankrike under 1700-talets början är bara några historiska exempel. Skillnaden mellan då och nu har emellertid inte så mycket att göra med det faktum att kriserna existerar, utan snarare med synliggörandet av dem. Den alltmer intensifierade mediekulturen tillåter kriserna att ta plats.

Exemplen ovan visar på kris som faktum, och därmed något som kan bli föremål för undersökning. Men kris är också journalistens, kritikerns och forskarens egen benämning på fenomen som möjliggör dramatisering, kritik och förståelse. Kris är således både ett fenomen och en metod för undersökning. Kris som metod handlar om kritik, och etymologiskt kan också kris och kritik härledas till samma ursprung. Det grekiska ordet *krinein*, *κρίνω*, vars betydelse separera, arrangera, välja, urskilja och bedöma, påminner inte bara om och tangerar de grekiska orden för krisis; först *κρίσις*, som betyder avgörande prövning, dom, sedan *κρίνειν*, som betyder frånskilja och utgallra. Det tangerar även det grekiska ordet kritik, *κριτική*, som betyder bedömning och granskning. Denna dubbla användning av begreppet kris, som fenomen och metod för undersökning, visar dessutom på begreppets användbarhet. De fenomen som undersöks i denna antologis

olika kapitel bör alltså ses mot bakgrund av denna dubbla karaktär, samt mot bakgrund av de ovan nämnda etymologiska variationerna.

Kulturvetenskapliga perspektiv på kris

De ämnen som är representerade i antologin har ingått i en kulturvetenskaplig forskarmiljö. Ämnena är museologi, idé- och lärdomshistoria, musikvetenskap, etnologi, biblioteks- och informationsvetenskap, kulturarbete och intermedialitet samt konsthistoria och visuella studier. Denna mångfald av ämnen föranleder frågan om det finns något specifikt kulturvetenskapligt som förenar dem. Och mer precist hur kulturvetenskaperna har närmat sig studiet av kris. I detta inledande kapitel diskuterar vi hur de olika författarna har närmat sig sina studieobjekt. En central utgångspunkt är att det finns ett kulturvetenskapligt perspektiv för hur olika krisfenomen kan studeras, och att antologin med sin mångfald av ämnen står som representant för ett sådant perspektiv. Naturligtvis finns det många angränsande relationer till andra ämnesdiscipliners studier av kris än de representerade i antologin. Dessa angränsande relationer kommer vi att diskutera framöver. Men först något om det kulturvetenskapliga perspektivet.

Inte sällan används begreppet kulturvetenskap som en sammanfattande benämning på humanistiska ämnen.[1] Men denna benämning framstår som otillfredsställande. För vad är humaniora? I sin bok *Kultur* (2012) diskuterar medie- och kommunikationsforskaren Johan Fornäs frågan om vad kulturvetenskap skulle kunna vara. Han börjar sitt resonemang med en lexikalisk definition av humaniora, hämtad från *Nationalencyklopedin*:

> I svenskt språkbruk avser humaniora numera ämnena vid universitetens humanistiska fakulteter: bl.a. språk, historia, de estetiska vetenskaperna och filosofi. Metodiskt kännetecknas dessa ämnen av att tolkning – av texter, bilder, musik, m.m. – spelar en stor roll i forskningen.[2]

Detta är dock att göra definitionen av kulturvetenskap alltför begränsande. Det finns ämnen som är tolkande i sin karaktär, men som normalt inte tillskrivs humaniora. En annan term som *NE* omnämner i detta sammanhang är humanvetenskaper, det vill säga ”de vetenskaper som studerar människan och hennes situation”.[3] Men denna är i viss mån också begränsande då det estetiska utesluts i den humanvetenskapliga definitionen. Samtidigt öppnar detta upp för att inbegripa tolkande ämnen som normalt tillskrivs samhällsvetenskaperna. Fornäs betonar här att detta har att göra med en

1 Fornäs, Johan (2012), *Kultur*, Malmö: Liber, s. 39.
2 Ibid., s. 40.
3 Ibid.

eller flera så kallade *kulturella vändningar* som har ägt rum inom dessa samhällsvetenskapliga ämnen, vilket i sin tur har resulterat i att även dessa tillskrivs kulturvetenskaperna. Kulturvetenskaper och humaniora är alltså inte att betrakta som synonyma i detta avseende, men väl överlappande.

De kulturella vändningarna kan ses både som ett uttryck för och som en drivkraft i ett antal kulturaliseringsprocesser. Exempel på sådana processer är modernisering, medialisering och estetisering. Dessa, vill vi mena, framträder med all tydlighet i flera av antologins bidrag. Karolina Lindh, doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap, diskuterar i sitt bidrag riskbegreppets relation till moderniteten, där risksamhället ses som en konsekvens av allt snabbare förändringar i både tid och rum. Såväl musikforskarna Ursula Geislers som Mats Arvidsons bidrag visar hur moderniseringen och estetiseringen samspelar. Båda bidragen exemplifierar hur musik och sång kan ses som ett medel för en samhällsförändring. Därtill visar etnologen Jessica Enevold hur medialiseringen idag spelar en allt viktigare roll för individens självbild. I hennes bidrag kan man se hur krisen som begrepp får ett naturligt medialt utrymme.

Det som ofta ställer till problem när det gäller begrepp i allmänhet och kulturbegreppet i synnerhet är att dess semantiska innehåll förskjuts beroende på det sammanhang inom vilket det framträder. Detta gäller inte minst kulturvetenskap som har fått olika definitioner. En del betraktar kulturvetenskap som synonymt med cultural studies.[4] Cultural studies är dock en alltför avgränsad strömning inom humaniora och samhällsvetenskap som inte alla som forskar om kultur kan skriva under på. Det omvända är lika problematiskt, det vill säga att cultural studies översätts till inte bara kulturvetenskap utan även till kulturforskning och kulturanalys. Den naturliga följdfrågan är vad som skiljer dessa tre benämningar åt? Kulturanalys, exempelvis, brukar förknippas med en etnologisk och antropologisk tradition, och inte primärt med en historisk eller estetisk. En bättre svensk benämning på cultural studies tycks vara kulturstudier. Det är med andra ord inte helt lätt att definiera vad det innebär att ha ett kulturvetenskapligt perspektiv på kris. Samtidigt finns det vissa områden inom kulturstudier som flera av antologins bidrag kan knyta an till. Fornäs pekar ut tre viktiga beståndsdelar i fältet kulturstudier som åtminstone delvis speglar de bidrag som antologin representerar. Dessa är mening, identitet och makt. Beståndsdelarna definierar samtidigt ett kulturbegrepp som inbegriper samtliga antologibidrag, nämligen ett hermeneutiskt kulturbegrepp.[5]

4 Ibid., s. 41ff.
5 Ibid., s. 51f.

Det hermeneutiska kulturbegreppet, som växte fram vid mitten av 1900-talet, ska ses som ett nytt försök att länka samman de kulturbegrepp som normalt framträder i teoretiska diskussioner om kultur. Dessa diskussioner brukar hamna i frågor huruvida man utgår från ett antropologiskt, estetiskt eller i det som Fornäs benämner ett ontologiskt kulturbegrepp. Samtliga av dessa kulturbegrepp framträder i antologins olika bidrag. Det ontologiska kulturbegreppet, som huvudsakligen handlar om vad som existerar i världen, berör relationen mellan kultur och natur – dels ur ett moraliskt perspektiv, där kulturen primärt handlar om en allmän kultiveringsprocess av intellektuell och andlig utveckling i form av ”mänsklig natur”, dels om hur människan i allt högre grad inkräktar på naturen så att gränsen mellan kultur och natur suddas ut. Kultur och natur är således både särskiljande och sammanflätande. Geisler visar i sitt kapitel på föreställningen om denna kultiveringsprocess ur ett moraliskt perspektiv genom att koppla samman sången med människans bildningsuppgift, medan Adam Brenthel, doktorand i konsthistoria och visuella studier, och Arvidson i sina olika bidrag lyfter fram frågan om hur människan inkräktar på naturen. Brenthel för upp klimatkrisen som ett uttryck för detta, medan Arvidson för ett resonemang kring naturbehärskning.

Det hermeneutiska kulturbegreppet definierar kultur som meningsskapande praktiker. Det är både en teori och en metod för hur vi människor skapar mening genom tolkning. Framför allt innefattar detta kulturbegrepp samhället och livets alla aspekter som innefattar mening, tolkning och kommunikation.[6] Ett annat sätt att beskriva detta på är relationen mellan text, tolkning och representation: Tolkningen genererar meningen ur texten, medan representation syftar till att på nytt presentera något, göra detta något närvarande genom sin frånvaro. Detta är kanske mest tydligt i Brenthels kapitel om att göra det frånvarande, det som ännu inte ägt rum, närvarande. Centralt här är att det hermeneutiska kulturbegreppet inte bara förklarar och antyder de tre övriga kulturbegreppens inbördes samspel, utan också förklarar hur kulturaliseringsprocessens dimensioner hänger samman genom ett slags ackumulering av mening genom det ontologiska, antropologiska och estetiska. Men vad är då kulturvetenskap? Och framför allt: Vad innebär det att ha ett kulturvetenskapligt perspektiv på kris?

Enligt Fornäs kan kulturvetenskap(er) ses som ett brett begrepp för såväl humaniora som samhällsvetenskap, där ett ontologiskt kulturbegrepp länkas till ett hermeneutiskt. Kulturforskning, innebär däremot en insnävning mot antingen ett antropologiskt kulturbegrepp om olika (del)kulturer

6 Ibid., s. 31.

eller mot ett estetiskt kulturbegrepp om de fenomen som framträder inom konst och populärkultur. Kulturanalys skulle snarast innebära en granskning av typer av fenomen inom främst svensk och nordisk etnologi som har utvecklat en erfarenhetsbaserad metod. Och till sist kulturstudier som är att betrakta som ett tvärvetenskapligt fält som medvetet reflekterar kulturforskningens förnyelse. Samtliga bidrag kan mot bakgrund av detta resonemang betraktas som kulturvetenskapliga: De tar sin utgångspunkt i en specifik verklighet (existens) och betraktar kulturen som meningsskapande. Det som skiljer de olika bidragen från varandra är mer en fråga om betoning av de meningsskapande praktikerna, samt inom vilken kulturaliseringsprocess som man tar spjärn mot.[7]

En utgångspunkt för ett kulturvetenskapligt perspektiv på kris är att studera den som konstruerad. Med detta menar vi att det inte finns fenomen som i sig befinner sig i kris, utan att det alltid är någon aktör eller några aktörer som definierar krisen. Det kan vara det drabbade eller det forskande subjektet som definierar tillståndet. Författarna i denna antologi tar sin utgångspunkt från olika historiska skeenden där kris blir en möjlighet för att bland annat studera samhällsförändringar. Det handlar inte främst om att studera hur människor påverkas av kriser, utan snarare hur människor förhåller sig till skeenden eller föreställningar som av dem själva eller andra definieras som krisartad. I antologin presenteras också perspektiv där ordet eller begreppet kris inte nödvändigtvis har använts i den studerade kontexten utan där forskaren snarare använder sig av kulturvetenskapliga teorier om kris för att förstå ett skeende i historien. Så pekar arkeologen Björn Magnusson Staaf i sitt bidrag på hur idéer om kris spelat en avgörande roll för hur arkeologin utvecklade sitt ämnes historiebeskrivande. Genom att studera historieteorin med utgångspunkt i att krisbegreppet är av fundamental betydelse lyfter Magnusson Staaf fram hur synen på samhället formas.

Vi ska här närmast definiera hur vi i denna antologi använder och förhåller oss till begreppet kris. Det gör vi genom att först diskutera kris som ett nyckelord, och hur det blir en del i en social och kulturell konstruktion, för att därefter snäva in diskussionen mot Reinhart Kosellecks klassiska resonemang om kris. Därefter följer ett resonemang kring närliggande begrepp som risk och katastrof, för att avslutningsvis presentera varje författares perspektiv på krisbegreppet.

7 Ibid., s. 61f.

Kris som nyckelord

Efter att den brittiske författaren, kritikern och cultural studies-forskaren Raymond Williams (1921–88) kommit tillbaka från andra världskriget, till Cambridge, upptäckte han att det engelska språket hade förändrats. Williams omedelbara upplevelse var att man inte talade samma språk längre. Det var inte bara bruket av språket som hade förändrats, utan även och framför allt de ord som normalt förknippades med starka känslor och viktiga idéer som hade genomgått en förändring. Genom att ta fasta på ett centralt ord i ett språk, på vad Williams kallar nyckelord, kan förändringen av ordets innebörd studeras över tid. Ord är inte statiska och definitiva i lexikalisk bemärkelse, utan de är snarare en avspegling av den kultur och det samhälle som orden används i. På detta sätt kan enskilda ord användas för att undersöka och belysa de förändringar som sker i ett samhälle, eftersom de utvecklas och förändras i och genom kulturen. Samtidigt är det inte så enkelt att språket speglar förändringar, utan samhällsförändringar kan också ske i språket, såsom hur det används och vilken betydelse det har. Centralt för denna betydelse är på vilket sätt ett ord relaterar till andra ord och dess betydelser, något Williams betraktar som ett kluster med ord och betydelser som hänger samman med varandra.[8]

I antologin presenterar etnologen Kristofer Hansson ett sådant synsätt när han studerar hur ordet kris använts i Sverige under andra halvan av 1900-talet, för att förstå avgörande tillstånd hos den enskilda människan. Ordet kris kan sägas vara ett nyckelord som befinner sig i ett kluster av andra ord, och som kan användas för att beskriva och förstå en inre själslig strid och oro. Men hur det här klustret av ord sett ut har varierat över tid. Det sätt som August Strindberg använde sig av ordet kris i slutet av 1800-talet ger inte samma beskrivning av ordet kris som till exempel psykiatrikern Johan Cullberg skulle ge det under 1960- och 1970-talen. Genom att på detta sätt ställa olika tiders användning av ett ord eller begrepp mot varandra kan vi närma oss en specifik tids förhållningssätt till olika fenomen i samhället.

Det ovan presenterade perspektivet har många likheter med filosofen Ian Hackings resonemang om den växelverkan som han menar finns mellan kategorier och subjekt[9]. Om vi kategoriserar människors upplevelser av inre själslig strid som en kris, kommer det också att ske en växelverkan mellan de kategoriserade människorna och kategorin i sig. Med detta menar vi att människorna som upplever sig genomgå en inre själslig strid finner det behjälpligt att kategorisera detta tillstånd i livet som en kris. I denna

8 Williams, Raymond (1976), *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*, London/Croom Helms.

9 Hacking, Ian (2000), *Social konstruktion av vad?*, Stockholm: Thales.

växelverkan legitimeras inte bara begreppet kris som ett psykologiskt fenomen, utan även de institutioner och sedvänjor som bygger upp psykologin som vetenskap.[10] Ordet kris befinner sig därmed aldrig i tomma intet utan, precis som Williams vill hävda, det ingår i ett kluster av andra ord. Med Hacking kan vi därtill förstå att det är relaterat till faktiska objekt i vår värld. Genom att betona denna växelverkan mellan människa och begreppet kris medvetandegörs hur meningsskapandet kan ta sig uttryck som en kulturvetenskaplig förståelse där, för att återknyta till Fornäs, det hermeneutiska kulturbegreppet definierar en specifik ontologisk tillvaro. Vad som är centralt i Hackings resonemang är det sätt som själva kategoriserandet skapar nya synsätt på vår omvärld. Det finns en epistemologisk aspekt i detta sätt att resonera. Här tar Hacking sin utgångspunkt i barnmisshandel och hur vår moderna förståelse för övergrepp mot barn är relaterad till hur vetenskapen har skapat kategorier för hur vi ska förstå övergrepp, alltså hur vi genom historien förändrar vårt förhållningssätt till olika fenomen. Han skriver:

> [O]m man väljer nya kategorier så kan det förflutna uppträda i en ny värld. Händelser i ett liv kan nu betraktas som händelser av ett nytt slag, en kategori som kanske inte hade blivit begreppsliggjord när händelsen upplevdes eller handlingen utfördes. Vi upplever på nytt det vi tidigare upplevt och tänker på det i termer som vi inte kunde ha tänkt förut. Erfarenheter beskrivs inte bara på ett nytt sätt, de återupplevs.[11]

I Brenthels kapitel om klimatkrisens visualisering finner vi ett direkt exempel på hur detta begreppsliggörande kan gå till. Genom att studera Norrköpings Visualiseringscentrum lyfter Brenthel fram hur ny kunskap om klimatdata förmedlas till publiken genom klimatvisualiseringar. Syftet med visualiseringen är att aktivera publiken och skapa engagemang för något som är undflyende och i ständig rörelse. Sådan kunskap om klimat som vi inte själva kan observera blir i Visualiseringscentrumet begreppsliggjord. Det klimat som vi alltid har upplevt kommer nu att upplevas på ett nytt sätt. Begreppsliggörandet framställer klimat som om det vore i kris, det vill säga krisbegreppet används här snarare som metod för förståelse än som fenomen för undersökning. Metamorfosen framträder här i hur kunskapen om klimat förändras och där ordet kris används för att förstå dessa förändringar. Men det kan också tänkas att ordet kris genomgår en metamorfos när vi börjar uppfatta klimatet på ett nytt sätt eftersom klustret av ord förändras.

10 Rose, Nikolas (1998), *Inventing our Selves. Psychology, Power and Personhood*, Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press.

11 Hacking (2000), s. 173f.

Reinhart Kosellecks krisbegrepp

Att betrakta krisen som en social och kulturell konstruktion är en konsekvens av 1960- och 70-talens språkliga vändning (*linguistic turn*).[12] Språkets utveckling och betydelse för hur historiska och samtida fenomen är utformade är något som särskilt lyfts fram i dessa sammanhang. En hel forskningstradition har utvecklats och etablerats runt språkets och begreppens meningspotentialer för historiska och samhälleliga processer. Att begreppshistoria numera utgör en viktig del i de kulturvetenskapliga metoderna, beror inte minst på det gedigna arbetet *Geschichtliche Grundbegriffe*, som Otto Brunner, Werner Conze och Reinhart Koselleck gav ut 1972–1997. Publikationens undertitel *Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* belyser språkets politiska och socialt meningsbärande karaktär utöver dess etymologiska utvecklingshistoria. Detta ska inte förstås som en uteslutande princip, snarare som kompletterande för historieförståelsen. Koselleck formulerar sig på följande sätt: ”Inget historiskt skeende görs rättvisa när det formuleras med språkets hjälp, men utan språklig formulering är det lika litet fattbart.”[13] Ordet kris är ett av de så kallade historiska grundbegrepp Koselleck undersökt och beskrivit utifrån ett historiskt och socialt sammanhang.[14]

Kosellecks studie är kronologisk-tematiskt uppbyggd. Den ger en överblick över krisbegreppets olika definitioner och avgränsningar – från antikens Grekland fram till 1980-talet, med en avslutande ”utblick”. Han mejslar tydligt fram begreppets olika konnotationer över tid och rum, samt tydliggör hur kris har använts som förklaringsmodell i så skilda områden som juridik, teologi och medicin redan i det antika Grekland och senare även i det latinska språkbruket. Dessa specifika kristolkningar ingick på olika sätt i de moderna nationalspråkens politiska och sociala språkbruk, oftast med tydliga referenser till främst det medicinska krisbegreppet.[15] Antologin utgår både implicit och explicit huvudsakligen från den grekiska etymologin av kris, med undantag från Enevold som betonar den latinska användningen

12 Rorty, Richard (red.) (1967), *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*, Chicago: University of Chicago Press.

13 Koselleck, Reinhart (1982a), ”Vorwort”, i Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Geschichtliches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Stuttgart: Klett-Cotta, s. v.; original: ”Keine Geschichte geht in ihrer sprachlichen Erfassung auf, aber ohne sprachliche Erfassung ist sie ebensowenig erkennbar.”

14 Koselleck, Reinhart (1982b), ”Krise”, i Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Geschichtliches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Stuttgart: Klett-Cotta, s. 617–650.

15 Ibid., s. 619.

(*discrimen*) i sin diskussion om ohälsa som uttryck för personlig kris och sjukdom. Denna latinska användning av kris betyder det som delar, det vill säga ett mellanrum, en distans mellan två ytterligheter, separering.

Koselleck delar in krisbegreppets semantiska historia i fyra idealtypiska områden: 1) Inom det medicinsk-politisk-militäriska fältet, där kris främst åsyftar olika aktörers händelsekedjor, som alla är riktade mot en avgörande punkt;[16] 2) en historisk slutpunkt med den konsekvensen att historiens kvalitet förändras grundläggande; 3) ett tillstånd, en process eller återkommande kritiska situationer; 4) ett historieimmanent övergångsbegrepp, där diagnosen bestämmer fasens längd och huruvida krisen leder till det bättre eller det sämre:

> Alla dessa tillfällen var försiktiga försök att komma fram till en samtidsspecifik uttrycksmöjlighet, som skulle konnotera en ny tids erfarenhet inom ett begrepp […] ”Kris” blir till den moderna tidens strukturella signatur.[17]

De ovan beskrivna idealtyperna har visat sig användbara, om än omedvetet, i flera av antologins bidrag. Arvidsons studie tar sin utgångspunkt i en processuell typ av kris på ett historiskt skede (moderniteten), ett skede som också kan tolkas vara ett uttryck för en historisk slutpunkt. Även om kris enligt Koselleck aldrig fick en tydlig definition med klara betydelseavgränsningar, och därmed inte historiskt tillhörde de politiska och socioekonomiska nyckelbegreppen, har begreppet kommit att användas i politiska legitimeringssammanhang alltsedan mitten av 1700-talet.[18] Det politiska krisbegreppet (på 1700-talet) byggde dock fortfarande på det medicinska ursprunget och omfattade semantiskt därför både diagnosen och terapin. Här, vill vi mena, kan diagnos och terapi användas metaforiskt på ett historiskt skede. Geislers kapitel påvisar detta med exempel på hur musik och sång tillskrivs en närmast terapeutisk samhällspåverkan. Koselleck spårar dessa fortfarande i begreppets moderna användning och beskriver med detta begreppsfunktionen som handlingsinskränkande. Handlingsutrymmet begränsas av krisbegreppet till ett tvångsläge, där aktörerna endast kan välja absolut motsägande alternativ.[19] Detta antydda tvångsgenererande av krisens olika handlingsalternativ får sitt yttersta nedslag när det gäller det medicinska fältet och människokroppens och människolivets begränsningar.

16 Ibid., s. 627; original: ”kann ’Krise’ vorzüglich die Ereignisketten verschiedener Handlungsträger meinen, die alle auf einen Entscheidungspunkt hinsteuern”

17 Ibid.; original: ”In allen Fällen handelt es sich um die tastenden Versuche, eine zeitspezifische Ausdrucksmöglichkeit zu gewinnen, […] ’Krise’ wird zur strukturellen Signatur der Neuzeit.”

18 Ibid., s. 624f.

19 Ibid., s. 626.

I flera av antologins bidrag berörs ett sådant avgörande krisbegrepp. Främst i idéhistorikern Jan Eric Olséns fokus på näringsbrist och politik i Sverige under första världskriget, men även i Lindhs undersökning av informationen kring hjärt-lungräddning och Enevolds perspektiv på *game show* och fetma har kris en sådan avgörande karaktär att handlingsalternativen är begränsade. Arvidson visar däremot hur den enskilda individen förlitar sig på att staten bestämmer vilka val som är de rätta. Olsén lyfter därtill fram det existentiella i dåtidens debatter om näring och försörjning, i sin beskrivning av samhällets funktioner som är beroende av försörjningen. Lindh tydliggör också handlingsutrymmets begränsning, eller tvång, när det gäller plötsligt hjärtstopp – det är viktigt att den drabbade får hjälp så snabbt som möjligt. Enevold framhåller det existentiella i människans möjligheter att ta ett aktivt val som ibland resulterar i den mest radikala konsekvensen – självmord.

Närliggande begrepp: risk och katastrof

Det finns två begrepp som är närliggande till den krisdiskussion som presenteras i antologin, nämligen risk och katastrof. Dessa är tydliga exempel på kluster. Både risk och katastrof återfinns explicit och implicit i de olika kapitlen, men vi ska här förtydliga vilka relationer som finns mellan begreppen eftersom detta är centralt för att synliggöra kris. Krisbegreppet blir så att säga tydligt genom negativ definition. Men det finns samtidigt en otydlighet och komplexitet mellan de olika begreppen som är central att lyfta fram.

Risken kan sägas föregå krisen. Inte minst den moderna vetenskapen har som sin uppgift att undersöka, analysera och påvisa de risker som finns i samhället för att de på så sätt ska kunna förebyggas eller undvikas så att krisen undviks.[20] Detta blir särskilt tydligt i Brenthels kapitel där han analyserar hur risker synliggörs och presenteras i Norrköpings Visualiseringscentrum. Genom att synliggöra vilka risker som människors handlande kan skapa, hoppas forskarna att riskerna ska minimeras genom att individen handlar annorlunda. Krisen blir på detta sätt en händelse som förläggs till framtiden och där riskerna är förutsägelser för hur vägen dit ter sig.[21] Som Brenthel visar i kapitlet är riskernas dramaturgi av stort intresse för krisforskningen eftersom denna dramaturgi kan synliggöra vilken kris ett samhälle föreställer sig.

20 Beck, Ulrich (1998), *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*, Göteborg: Daidalos.

21 Giddens, Anthony (1996), *Modernitetens följder*, Lund: Studentlitteratur.

Med riskforskaren Jakob Arnoldi vill vi lyfta fram tre sociologiska perspektiv på risk som också är centrala för hur vi förstår krisen.[22] Det första perspektivet återfinns i arbeten av sociologerna Ulrich Beck och Anthony Giddens och som pekar på hur vårt moderna samhälle genom teknologin genererar nya typer av risker som är både komplexa och många gånger osynliga.[23] Om vi återgår till Brenthels exempel kan vi se hur den globala uppvärmningen har uppstått på grund av den teknologi vi har, men att de risker som den medför inte är direkt synliga för oss. Istället är det vetenskapen som har synliggjort hur riskerna har uppstått och vad de kan leda till om vi inte ändrar vårt beteende. Centralt för denna syn på det moderna samhället är också hur riskerna synliggörs och vilka konsekvenser detta får för människors vardagsliv och politiska beslut.

Det andra perspektivet representeras av bland andra antropologen Mary Douglas som analyserar hur människor förhåller sig till riskerna i vardagen och vilken kulturell logik som ligger bakom ett visst handlande.[24] Utifrån detta perspektiv behöver riskerna inte vara förknippade med vetenskaplig fakta, utan kan bygga på folkliga föreställningar om risker i samhället.[25] Återgår vi till Brenthels exempel kan vi se att inte alla förhåller sig till den globala uppvärmningen som att det är en risk som angår dem. En och samma person kan samtidigt värdera andra risker väldigt högt, som till exempel att viss typ av mat ger förhöjd risk för hjärtinfarkt. Hur den framtida krisen föreställs kan vara ett centralt perspektiv för att ge förståelse för människors olika förhållningssätt till risker. Om man inte tänker sig en framtida kris eller ignorerar en sådan, blir också de risker man förväntas förhålla sig till i vardagen mindre centrala.

Det tredje perspektivet är inspirerat av Michel Foucaults resonemang om *governmentality*.[26] Kunskapen om risker är något som kan användas för att styra människor att handla på ett visst sätt.[27] Genom att till exempel informera om vilka risker en viss typ av mat för med sig eller vilka risker man löper om man inte motionerar regelbundet kan allmänhetens bete-

22 Arnoldi, Jakob (2009), *Risk. An Introduction*, Cambridge/Malden: Polity Press.

23 Beck (1998); Giddens, Anthony (1997), *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*, Göteborg: Daidalos.

24 Douglas, Mary (1996), *Risk and Blame. Essays in Cultural Theory*, London/New York: Routledge.

25 Ferreira, Celio & Boholm, Åsa (2002), ”Kulturell riskhantering”, i Åsa Boholm (red.), *Osäkerhetens horisonter. Kulturella och etiska perspektiv på samhällets riskfrågor*, Nora: Nya Doxa.

26 Foucault, Michel (1991), ”Governmentality”, i Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (red.), *The Foucault Effect. Studies in Governmentality. With Two Lectures by and Interview with Michel Foucault*, Chicago: The University of Chicago Press.

27 Arnoldi (2009).

enden påverkas. Denna typ av kunskap behöver inte enbart komma från staten, utan som Enevold visar är det en kunskap som reproduceras också i tv-shower som *The Biggest Loser*. Genom denna typ av program matas vi med kunskap om vilka risker fetma för med sig, vilket i förlängningen pekar på hur vi själva bör agera. Kunskapen om risk blir här också kunskapen om hur individen/medborgaren ska handla för att inte hamna i en kris.

Forskning har pekat på att alltmer statligt styrande bygger på ett vetenskapliggörande av risker.[28] I denna förändring blir krisen alltmer central som ett sätt att dramatisera framtiden och lägga tyngd vid de risker som allmänheten bör förhålla sig till. Krisen kan vara allt från en för tidig död som resultat av ett ohälsosamt levnadssätt till en höjning av vattennivån på grund av den globala uppvärmningen. Kris blir ett ord som kan användas i många olika sammanhang för att synliggöra betydelsen av de risker som de styrande anser vara centrala.

I viss omfattning gäller krisens handlingsinskränkande innebörd också Brenthels perspektiv på visualiseringen av klimatkrisen då klimatförändringar hotar den livsmiljö som vi lever våra liv i. Här spåras samtidigt sambandet mellan kris och katastrof i relation till apokalyps. Detta samband har också lyfts fram av den danske litteraturvetaren Isak Winkel Holm i sin undersökning om katastrofens roll i populärkulturen.[29] Jämfört med katastrofens karaktär av att vara ett negativt men temporärt faktum och apokalypsens avgörande karaktär av att befinna sig i en återvändsgränd, framstår krisen snarare som ett svävande tillstånd där utgången är oviss, och som dessutom är beroende av olika tolkningar för att kunna fyllas med innehåll. Det apokalyptiska temat framträder bland annat i Arvidsons kapitel, som visar hur kulturen är på väg mot sin undergång. Kris- och katastrofbegreppens tolkningar och tolkningsföreträdare kan variera starkt, och därför är kris ett begrepp som kan undersökas i sina olika tolkningar, men som endast i mycket liten utsträckning själv utgör ett vetenskapligt tolkningsverktyg. Det finns idag ingen specifik humanistisk ”krismetod” eller ”krisvetenskap” som ett ämnesparaply, även om sociologin – framför allt på kontinenten – från och med början på 1900-talet ibland också har kallats krisvetenskap. Jämfört med denna tradition som främst är förknippade med den så kallade Frankfurtskolan är termen krisvetenskap ovanlig i Sverige.

28 Rothstein, Henry, Huber, Michael & Gaskell, George (2006), ”A Theory of Risk Colonisation: The Spiralling Regulatory Logics of Societal and Institutional Risk”, *Economy and Society*, 35 (1), s. 91–112.

29 Winkel Holm, Isak (2012), ”Mennesker vs. zombier: Katastroferetfærdighet i Francis Lawrences I Am Legend”, *Kritik*, 45 (204), Institut for Kunst og Kulturvidenskab, s. 122; Winkel Holm (2009), ”Katastrofen i kulturen: Introduktion til kulturvidenskabelig katastrofeforskning”, *Kritik*, 42 (194): Institut for Kunst og Kulturvidenskab, s. 3–8.

En kort presentation av innehållet

Arkeologen och museologen Björn Magnusson Staaf inleder sitt kapitel med antagandet att krisbegreppet är fundamental i all samhällstolkande historieskrivning. Hans utgångspunkt blir därmed att undersöka vilken roll idéer om kris har spelat i historieskrivande, särskilt arkeologiskt. Det är inte krisen i sig som står i fokus för Magnusson Staafs analys, utan snarare de orsakssamband som leder till kriser. Den centrala frågan i detta sammanhang blir hur historiesynen karakteriserar dessa orsaker. Eftersom olika historiesyner konkurrerar med varandra blir det särskilt viktigt att studera de förklaringsmodeller som så att säga går vinnande ur striden. Därtill kopplas den kunskap som dessa historieskrivningar genererar till politisk ideologi och handlande. I detta sammanhang lyfter Magnusson Staaf fram två typer av historieteorier: den essentiella typen, och den konstruktivistiska typen. Båda har fått utstå kritik, vilket författaren visar. Det är dock spänningen mellan dem som han för ett resonemang kring. Med utgångspunkt i historiefilosofen Hayden Whites idé om historieskrivandets form och berättelse visar Magnusson Staaf hur kris som nod i historienarrativet ger olika förklaringsmodeller. Här lyfter han fram två olika konkurrerande förklaringsmodeller inom arkeologin, båda med en essentialistisk historiesyn. Frågan är hur man ska förhålla sig till två konkurrerande förklaringsmodeller. Vilken är sann och vilken är falsk? Är möjligtvis båda falska? Denna fråga är, menar Magnusson Staaf, felaktigt ställd eftersom historieförklaringar inte är objektiva, och sanna, utan snarare bristfälliga konstruktioner. Istället bör man fråga sig vilken rimlighet som ligger till grund för förklaringarna, med rimligheten bedömd utifrån empiriska iakttagelser. Med detta följer i demokratisk anda ett intellektuellt ansvar för den historia som man väljer att berätta: Vilka beskrivningar av kriser kan vi egentligen lita på?

Idéhistorikern Jan Eric Olsén lyfter i sitt kapitel fram det retoriska greppet analogin. Olsén studerar hur bilden av samhället som en kropp, men också det omvända, kroppen som ett samhälle, användes i Sverige under första världskriget när livsmedelsbrist blev alltmer påträngande. Liknelsen är inte ny, som Olsén noterar, utan kan spåras tillbaka till Platon, Aristoteles och inte minst Thomas Hobbes. Den senare har den tydligaste kopplingen till det begrepp som Olsén lyfter fram i detta sammanhang, nämligen *body politics*. Med hjälp av detta begrepp kopplas en ”dubbel” relation mellan den enskilda kroppen, nationen och befolkningen. Den politiska kroppen avser visa på att det som hotar att underminera nationen beskrivs i patologiska termer, antingen genom att samhällets delar misslyckas att upprätthålla en naturlig ordning, eller att yttre, främmande kroppar hotar att förgifta sam-

hället. Livsmedelsbristen i Sverige beskrivs primärt som det första av dessa två tillstånd. Den vid denna tid hotande hungersnöden innebar en risk för såväl hälsan som samhällsekonomin. Här för Olsén fram de två fysiologerna Torsten Thunberg och Jöns Johansson, som båda använde analogin mellan kropp och samhälle – den förste i form av ”samhällets blodomlopp”, med betoning på samhällets infrastruktur för distribution av föda; den senare ”kroppen i sig” utifrån hur mycket energi som förbrukas vid arbete utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv. Människan blir här betraktad som ett mänskligt kapital, som föremål för vårdapparatens och samhällshygienens intressen. Därmed har kris för organismen inte legat i fokus för Olsén, utan snarare som ämne för hunger. Samtidigt visar Olsén på en tydlig krismedvetenhet i diskussionen om livsmedelsbrist.

Musikforskaren Ursula Geislers kapitel behandlar ungdomsmusikrörelsen i Tyskland under 1920- och 30-talen, och hur denna förhöll sig till begreppet kris. Den kris Geisler tar sin utgångspunkt i är av utommusikalisk karaktär; det rör sig om ”ungdomens, kulturens, världsåskådningens och samhällets kris”, inte primärt om musiken i sig. Med idéer hämtade från 1800-talet, som folktanken, lades grunden till musikaliska reformer som gav avtryck i musik- och sångundervisningen i såväl Tyskland som Norden långt in på 1900-talets andra hälft. Ungdomsmusikrörelsen påverkade den musik- och sångpolitiska utvecklingen under 1920-talet, och kännetecknas framför allt av gemenskaps-, en ledare- och följareprincip samt ett uppmärksammande av naturen. Repertoaren förändrades, och med en ökad publiceringsverksamhet kunde dessutom musikpedagogiska idéer spridas – däribland en folkgemenskapsidé (*Volksgemeinschaft*), där folkvisan fick en status som representant för ”tyskheten”. En av huvudgestalterna i ungdomsmusikrörelsen, som Geisler lyfter fram, var Fritz Jöde. Han betonade särskilt musikens, framför allt sångens, relation till gemenskapsandan. Musik, kropp och sinnlighet kopplas samman, och sången blev ett medel för att åstadkomma en samhällsförändring. Det som Geisler särskilt betonar är att det påstods finnas ett strukturellt samband mellan musik och människa, där ungdomsmusikrörelsen förklarades spela en viktig samhällsroll. Samhället och människorna behövde förändras för att åstadkomma framtidens kulturella behov, och det var ungdomsrörelsen som erbjöd en lösning. Ungdomsmusikrörelsens användning av kris hänger ihop med musikens roll och funktion i samhället, men också med samhälleliga utvecklingsprocesser, där ”irrationella” perioder ställdes mot ”rationella”. Geisler använder här Koselleck för att visa att kris allt sedan 1800-talet blivit ett ”historiefilosofiskt grundbegrepp”. På ett mer konkret plan framträder begrepp som frihet, sanning och det naturliga i rörelsernas aktiviteter. Men teori och

praxis tycks falla isär – den romantiska föreställningen om ett fritt och obundet liv är begränsat. Ett resultat blev att sången och sångutbildningen institutionaliserades. Jöde, och andra med honom, såg vidare en växande tomhet i den mekaniserade samhällsutvecklingen som sången kunde fylla. Genom att sammanföra sången med människans bildningsuppgift ansågs mekaniseringen kunna övervinnas, genom att gemenskap förklarades till en ”struktureringsprincip”.

Den typ av krisbegrepp musikvetaren Mats Arvidson utgår ifrån i sitt kapitel är processuell. Den betonar den allmänna karaktären av situationer, men utan hänsyn till specifika kriser. Den allmänna situation som analyseras handlar om den svenska välfärdsstaten som mytbildning (ca 1945–1960): Vilka medel krävs för att skapa ett bättre fungerande samhälle, och utgör dessa medel ett hinder snarare än en möjlighet för den enskilda individen att nå ”drömmen om en lycklig framtid”? Genom att använda Nietzsches två principer, det apolliniska (det rationella och det drömska), och det dionysiska (det irrationella och det passionerade) som tankefigur avtäcks en alltmer tydlig kulturell kris i mytbildningen kring välfärdsstaten. Den hypotes Arvidson undersöker är om orsaken till denna kulturella kris grundar sig på att det apolliniska och det dionysiska har glidit isär. Samhälls- och teknikutvecklingen tycks motverka individuell frigörelse; det finns en otillräcklig politisk och social organisation i det materiella överflödet och teknikens överlägsenhet. Människan tvingas in i ett ”maskineri”, och i en ”apparatens” stat, som gör henne ofri. Detta drömmande slår tillbaka på individen själv: Samtidigt som hon blir alltmer bekväm med det materiella överflödet, riskerar detta att göra henne både avtrubbad och intellektuellt, emotionellt och estetiskt orörlig. Särskilt problematiskt blir det för de individer som inte hinner med i den teknologiska förändringens tidevarv. Vem bär ansvar för dem när samhället inte klarar av att ta hand om dem? Ja, en möjlig lösning är att införa det irrationella momentet (det dionysiska) i kulturen som motvikt till det kyligt rationella (det apolliniska). Ett sådant moment som Arvidson lyfter fram är den avancerade konstmusiken, som kan fungera som en motvikt till det som gör individen avtrubbad. Konstmusikens uppgift blir här att synliggöra den falska harmonin som råder i samhället – mytbildningen. Samtidigt framträder det ”en dubbel kris”. Den avancerade konstmusiken förmår inte att nå fram till lyssnaren – kanske på grund av lyssnarens estetiska orörlighet, eller på grund av musikens obegriplighet – utan isolerar sig från dem och samhället. Genom en exkurs om Thomas Manns musikerroman *Doktor Faustus* problematiserar Arvidson ytterligare relationen mellan kulturens kris och den avancerade konstmusiken i ett svenskt perspektiv.

Etnologen Kristofer Hansson undersöker i sitt bidrag hur innebörden i begreppet kris förändras över tid med de sammanhang det framträder i. Utgångspunkten är den individuella krisen och hur denna förhåller sig till människans psykiska utveckling. Hansson använder metaforbegreppet för att förstå krisbegreppets såväl semantiska som faktiska förändring, det vill säga hur krisen först kom att kopplas till en kreativ kris för att senare användas som en del i psykoanalysen under 1900-talets senare hälft. Genom att Hansson tar sin början i krisbegreppets grekiska ursprung, som ”ett avgörande tillstånd för individen”, blir metaforbegreppet också en viktig metodologisk aspekt i hur man kan förstå krisens innebörd. De sammanhang som han analyserar och jämför är två olika tidsperioder i ett svenskt perspektiv: sekelskiftet 1900 och åren omkring 1960- och 70-talen. Den förra exemplifieras genom studier av hur författarna August Strindberg och Wilma Lindhé brukar ordet kris. Hos dessa används krisordet som en metafor för ”en vändning i livet” eller ”en urspårning”. För att precisera dessa metaforer tar Hansson hjälp av filosofen Gaston Bachelards diskussion om labyrinten i syfte att visa hur krisen uppstår när subjektet och objektet flyter samman. Här blir krisen ett tecken på brist, nämligen oförmågan att se sig själv i ett större sammanhang. Den senare tidsperioden exemplifieras av psykiatrikern Johan Cullbergs skrifter. Cullberg visar hur ett nytt synsätt växer fram inom psykiatrin, nämligen en psykiatrisk kris som tillämpas på icke-psykiskt sjuka individer som en reaktion på problem som kan uppstå i en specifik livssituation i den moderna välfärdsstaten. Det handlar om ett misslyckande för individen att anpassa sig till denna livssituation. Metaforen kommer här återigen till användning – antingen som att individen förlorar sin ”förankring” i livet, eller att hon upplever att ”livet förstelnas”. Lösningarna på liksom orsakerna till dessa olika – som Cullberg vill kalla det – normala kristillstånd, förändras över tid. Inte minst visar han hur livskrisen utgör en förutsättning för individens utveckling och mognad.

Matmissbruk är ett av vår tids stora folkhälsoproblem. I etnologen Jessica Enevolds kapitel får vi ta del av en verklighet som blir alltmer framträdande i vår vardag, nämligen *reality TV*. Enevold undersöker programmet *Biggest Loser* (*BL*) som fenomen, som inte bara gör underhållning av detta folkhälsoproblem, utan också transformerar de kvaliteter som den har till något utöver detta. Syftet är att förstå *BL* genom dess så kallade ludiska egenskaper. Med ludisk avses något som har med spel, lek eller tävling att göra, och där det undersökta programmet gör skillnaden mellan dessa ludiska nyanser oklar. *BL* har kritiserats för att utnyttja grymheten i kommersialismens tecken, men dessa kan också ses som ett ”utslag för den moderna statens misslyckande att ta hand om behövande människor”.

Den virtuella verkligheten antyder i detta sammanhang att ”den riktiga verkligheten” är bristfällig, medan spel kan göra oss individer bättre och i viss mån även förändra ”den riktiga verkligheten”. Spel bär således på kvaliteter som måste tas på allvar: Vart tar man vägen när krisen är som störst om det inte finns något eller någon som tvingar kvar en i verkligheten? *BL* befinner sig med andra ord i gränslandet mellan vad Enevold kallar för den ludiska diskursen och verklighetsdiskursen. Programmet representerar ett kontroversiellt tema, där syftet inte bara är att vinna en tävling, utan också att övervinna ett tillstånd förknippat med deltagarnas livskris. I detta sammanhang blir även terminologin intressant: spel/lek betraktas som något positivt, medan tävling, när det blandas in i spel/lek, betraktas som något negativt. Frågor som vad man kan spela om, och vad man får leka med ställs på sin spets. Framför allt visar Enevold med sitt kapitel att *BL* genom tävlingens gång alltmer handlar om livskris, hälsa och läroprocesser än om underhållning – inte bara på individnivå utan också på nationell nivå. Det ligger nära till hands att koppla krisbegreppet till en sjukdomskris, menar Enevold. Men genom att använda den latinska termen *discrimen* betonar Enevold en process som leder till en vändning, ett vägval. På så sätt kan man också betrakta *BL* som en ritual för deltagarna.

Hur kan man skapa rutiner kring hjärtstopp och hjärt-lungräddning (HLR)? Det är en av Karolina Lindhs frågor som hon diskuterar i sitt kapitel om ”Att göra kris till rutin”. Hennes syfte är att synliggöra hur olika typer av dokument skapar rutiner kring hjärtstopp och HLR. Med dokument avses i detta fall inte bara muntliga och skriftliga framställningar, utan också de praktiker som ”omgärdar produktionen och användningen av dokument”. Hur sprids kunskapen till allmänheten? Lindh fokuserar på en typ av dokument, nämligen Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om första hjälpen och krisstöd. Arbetsgivaren har en skyldighet att inte bara identifiera risker för eventuella kriser och katastrofer, utan också förebygga dem. Lindh lyfter därmed fram ett närliggande begrepp till kris, nämligen risk. Riskförebyggande tycks nämligen vara något typiskt för moderniteten. Med sociologen Anthony Giddens visar hon hur det sociala livet i stort kretsar kring begreppet risk – detta som en konsekvens av allt snabbare förändringar. Riskbegreppet har således en tidslig och rumslig aspekt, genom att de är komprimerade. Till detta finns bland annat ett system bestående av experter av olika slag. Därtill utgörs moderniteten, enligt Giddens, av en institutionell reflexivitet som en konsekvens av det ovan formulerade. Ny kunskap och information konstituerar moderna institutioner, där bland annat Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter är konstituerad genom dessa institutioner. Föreskrifterna är juridiskt bindande dokument, och framtvingar

därmed ett ansvar om att skapa rutiner och ordning för att sprida kunskap; rutinerna är performativa – de syftar till handling. Ett nyckelord Lindh lyfter fram är förmedlad erfarenhet. Med detta menas berättelser i media som syftar till att allmänheten ska få en förståelse för hur den ska agera. Förmedlade erfarenheter blir därmed en allt viktigare del i förebyggandet av framtida risker och kriser, och Lindh visar på ett sådant exempel.

Utgångspunkten för Adam Brenthel, doktorand i konsthistoria och visuella studier, är frågan: Hur förbereda ett samhälle inför kriser som man inte vet var eller när de kommer att äga rum? Därmed gör han en skillnad mellan begreppen *virtual reality*, det vill säga det som ännu inte har ägt rum, och *the real virtuality*, det vill säga själva representationsformen. I Brenthels kapitel problematiseras denna representationsform. Den specifika kris kapitlet tar upp är klimatkrisen. Som empiriskt underlag för sin analys har Brenthel genomfört fältarbete på ett klimatvisualiseringsprojekt vid Norrköpings Visualiseringscentrum, där klimatdata visualiseras genom ett slags domteater. Domteatern är ett sfäriskt rum med specifika egenskaper som gör detta ämne särskilt lämpligt att studera. Detta motiverar i sin tur, för författaren, en analys av projektet, med fokus på innehåll, känsla och upplevelse, där tekniken hjälper betraktaren att se saker som hon annars inte skulle se. Häri framträder dock ett problem. Tekniken tycks stå i vägen för den vetenskapliga berättelsen – budskapet. Vad är vetenskap i projektet? Hur kan man skapa en förståelse hos publiken som motsvarar den kunskap som ska förmedlas? Genom att särskilja ”det visuella” från ”det synliga” kan man närma sig en förståelse för sådana projekt. Det visuella är mycket mer svårbenämnt, och kan i vissa fall till och med skymma sikten för det som syns i bilden. Istället för att analysera det visuella i termer av sanning eller falskhet bör det göras i termer av beröring och närvaro. Därmed problematiseras också relationen mellan representation och presentation, eftersom det som visas i domteatern inte har någon tydlig referent (källa) ute i världen. Frågan är då vad som ska frammanas i domteatern. Enligt Brenthel är det något som inte kan fångas, utan snarare något som är undflyende och föränderligt.

Avslutande kommentar

Att det av presentationen ovan är svårt att finna en gemensam definition av kris, bör framstå som tydligt. Detta har inte heller varit vår avsikt. Tvärtom ska antologin ses som ett bidrag till en pågående nationell och internationell diskussion om begreppets potential som situativt öppet och narrativt avgrän-

sande nyckelord inom det kulturvetenskapliga forskningsfältet.[30] Samtidigt går det att finna vissa övergripande gemensamma drag i de olika bidragen, som kan karakteriseras som en dialektik mellan olika enheter, och som gör krisbegreppet mer framträdande i sin specifika kontext. Dialektiken berör huvudsakligen relationen individ–samhälle, en relation som i antologins bidrag beskrivs på olika sätt: subjekt, sinne, kultur å ena sidan; institution, kropp, natur å andra sidan. Det kulturvetenskapliga perspektivet på kris som vi i detta inledningskapitel har betonat är alltså att studera kris som något konstruerat. Dialektiken mellan ovan nämnda enheter är ett sätt att precisera eller visa hur konstruktionen går till. Det som skiljer bidragen åt i relation till denna dialektik och konstruktion är val av fokus samt inom vilken ”matris” som (idén om) kris framträder.[31]

30 Meyer, Carla, Katja Patzel-Mattern & Gerrit Jasper Schenk (2009), ”Krisengeschichte(n). ’Krise’ als Leitbegriff und Erzählmuster in kulturwissenschaftlicher Perspektive”, http://www.asia-europe.uni-heidelberg.de/fileadmin/Documents/Events/programmheft_endredaktion_neu.pdf” [hämtad 2011-03-14], s. 5: ”Es ist die Verknüpfung von situativer Offenheit und narrativer Gebundenheit, die Verbindung von Ereignis und Struktur, die den Terminus der Krise in den Kulturwissenschaften zu einem ’Grundbegriff’ des wissenschaftlichen Forschens macht.”

31 Se Hacking (2000), kapitel 3. Begreppet matris kan förvisso bytas ut mot diskurs (Michel Foucault), paradigm (Thomas Kuhn), framing (Erwing Goffman), tankekollektiv (Ludwik Fleck), eller konceptuellt schema (Donald Davidson); men då dessa termer är ideologiskt värdeladdade framstår matris som teoretiskt ramverk mer anpassningspar till den specifika kulturvetenskapliga studie som ligger förhanden.